

РОЛЬ СТИЛІСТИЧНИХ УМІНЬ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті обґрунтовано значення роботи над стилістикою у початковій школі та подано методичні рекомендації щодо формування стилістичних умінь як важливої складової комунікативної компетентності молодших школярів.

Ключові слова: *стилістичні вміння, комунікативна компетентність, функційно-стилістичний підхід, комунікативно-діяльнісний підхід, молодші школярі.*

Постановка проблеми. Необхідною умовою формування всебічно розвиненої, соціально активної особистості, спроможної реалізувати себе в різноманітних галузях суспільної діяльності, є засвоєння стилістичного багатства рідної мови, краси її зображально-виражальних засобів, уміння користуватися ними в різних комунікативних ситуаціях.

У Державному стандарті початкової освіти підкреслюється, що основна мета вивчення української мови в початковій школі полягає у «формуванні в учнів комунікативної компетентності шляхом засвоєння доступного і необхідного обсягу знань з мови навчання, опанування всіх видів мовленнєвої діяльності та набуття певного соціального досвіду» [1, с.3]. З огляду на це в основу початкового курсу української мови покладено відомості про текст, його будову, загальні ознаки, які утворюють мовленнєву ситуацію (кому адресований, з якою метою, де використовується тощо), типи та стилі (практичне ознайомлення), що надає можливість вивчати мовні одиниці на основі зв'язного висловлювання, а також створює умови для формування в учнів умінь сприймати, відтворювати та будувати власні стилістично диференційовані висловлювання в усній і писемній формах, аналізувати доцільність уживання в них мовних засобів, редагувати й удосконалювати їх.

Аналіз досліджень і публікацій. Слід зауважити, що в методиці навчання мови питання стилістики розглядалися ще в дореволюційний період

(праці Ф.Буслаєва, І. Срезневського, М. Бунакова, К. Ушинського та ін.), починаючи з 20-30 рр. ХХ ст. в Україні їх досліджували І. Огієнко, С. Русова, Л. Нечай, не зменшується зацікавлення науковців проблемою навчання мови та розвитку мовлення учнів на функційно-стилістичній основі і в наш час (Л.Варзацька, М. Вашуленко, В. Бадер, М. Пентилюк, В. Собко, Л. Сугейко та ін.). Однак, незважаючи на достатню кількість досліджень, проблема формування стилістичних умінь молодших школярів не знайшла вичерпного розв'язання. Успішна робота з цієї проблеми, насамперед, залежить від ґрунтовної філологічної та методичної підготовки вчителя початкових класів, рівня його мовленнєвої культури.

Мета статті полягає в обґрунтуванні та наданні методичних рекомендацій щодо формування стилістичних умінь як важливої складової комунікативної компетентності молодших школярів.

Спостереження над навчальним процесом на уроках української мови, дають підстави стверджувати, що формуванню стилістичних умінь учнів початкових класів приділяється недостатня увага: епізодично розглядаються функції мовних засобів, їх роль у створенні жанрово-стильової своєрідності тексту; вчителями майже не використовуються такі прийоми, як стилістичний експеримент, редагування. Під час перевірки й аналізу творчих робіт учнів основна увага вчителів зосереджується на виправленні та поясненні орфографічних і пунктуаційних, іноді лексичних і граматичних помилок, робота над стилістичними помилками обмежується лише їх підкресленням і позначенням на полях. Більшість учителів початкових класів недостатньо володіє методикою роботи над текстами різних типів і стилів. Тому вважаємо за доцільне надати деякі методичні рекомендації щодо формування стилістичних умінь у молодших школярів.

Освітня мета шкільного початкового мовного курсу полягає насамперед в оволодінні учнями мовленнєвими вміннями й навичками на основі знань про лексико-граматичні ознаки мовних одиниць та їх функціонування в текстах і реалізується через упровадження в навчання комунікативно-діяльнісного

підходу, згідно якому учні повинні оволодіти системою таких дій і операцій, що забезпечували б їхні потреби в різноманітних видах і жанрах мовленнєвого спілкування.

З огляду на це, одним з найважливіших є також функційно-стилістичний підхід до формування комунікативної компетентності молодших школярів. У методиці навчання мови й мовлення давно вже панує думка про те, що саме знання з функційної стилістики створюють відповідні умови для реалізації комунікативно-діяльнісного підходу навчання мови (М. Пентилюк, Т. Чижова та ін.). Сукупність екстралінгвістичних чинників, що зумовлюють мовленнєву системність кожного стилю – сфера спілкування, функції мовлення, умови, – становлять мовленнєву ситуацію, створення якої на уроці і допомагає опанувати мову як різновид людської діяльності. Аналіз мотивів мовленнєвої діяльності, умов, завдань спілкування, добір адекватних мовних засобів для вираження думки сприяє засвоєнню мовленнєвої ситуації, правил побудови текстів, об'єднаних загальним типовим значенням того чи іншого стилю мовлення. І чим раніше учні усвідомлять факт залежності використання мовних засобів від умов комунікації, тим продуктивнішою буде їхня власна мовленнєва діяльність.

Функційно-стилістична робота має посісти особливе місце у вивченні частин мови. Елементарний граматико-стилістичний аналіз допоможе школярам простежити за описовою функцією іменників, прикметників, дієслів і прислівників у художньому мовленні, засвоїти стилістичні норми використання цих частин мови в науковому, діловому, розмовно-побутовому стилях, навчитися розпізнавати стилістичне навантаження окремих категорій та мотивувати їх використання в аналізованих текстах. Це сприятиме засвоєнню відповідних мовних ресурсів не тільки на інтуїтивній основі в результаті наслідування готових зразків, а й опануванню елементарних стилістичних знань.

Крайнова Ж. вважає, що «для відпрацювання операцій відбору мовних засобів мотивованого використання їх у мовленнєвій практиці треба під час

аналізу тексту показувати учням не тільки окремі його знаки, а й увесь комплекс: де може бути використано текст, кому він адресований, з якою метою, які мовні засоби використано для досягнення поставленої мети [2, с. 25]».

Під час вивчення розділу «Звуки і букви» варто формувати елементарні уявлення про милозвучність української мови, використання приголосних у поетичних текстах для створення слухових образних відчуттів, певного емоційно-експресивного ефекту; про роль дикції й орфоєпії в усному мовленні, його діалогічному й монологічному різновидах.

Для розвитку в молодших школярів мовного чуття можливий такий варіант завдання: «знайти слова, які допомагають авторові передати почуття замилювання рідною природою після дощу; виділити в цих словах суфікси, зробити висновок про те, яку роль виконують ці суфікси в художньому тексті». Такі завдання сприяють розвитку уявлень про мотивоване використання мовних засобів, усвідомленню ролі виучуваних одиниць у текстах певного стилістичного спрямування.

Невід'ємною складовою комунікативної компетентності є розвинене діалогічне мовлення, що передбачає не тільки збагачення словникового запасу учня формами мовного етикету, синонімами, антонімами, образними словами тощо, а й умінь варіювати мовно-стилістичними засобами, добирати найбільш доцільні вирази відповідно до мовленнєвої ситуації.

Наводимо зразки підготовчих вправ та мовленнєвих ситуацій, що сприяють розвитку стилістичних умінь та мовленнєвої культури учня.

Телефонна розмова (відпрацювання мовленнєвого етикету)

Спочатку діалог (у вигляді розмови по телефону) ведуть учитель і учень. Учитель заздалегідь готує два варіанти розмови – з порушенням мовних норм і без порушень. Завдання для учнів – послухати й обрати правильний варіант. На наступному етапі учні в парах складають між собою діалог за зразком. Мовленнєві ситуації можуть варіюватися: «Розмова з товаришем», «Розмова з дорослим», «Учень помилився номером».

У транспорті (мовленнєва ситуація)

Учитель пояснює ситуацію: «Ти самостійно їдеш в автобусі і раптом помічаєш товариша, якого давно не бачив. Потрібно домовитися з ним про місце і час зустрічі. У вашому розпорядженні – три хвилини, оскільки на наступній зупинці ти виходиш». Після діалогічного спілкування учні діляться інформацією про те, як вони порозумілися один з одним. Питання для обговорення: «Чи дотрималися ви вимог мовленнєвого етикету?», «Чи легко домовитися з людиною за короткий проміжок часу?», «Що допомогало, а що заважало тобі домовитися зі співрозмовником?», «Як вам вдалося домовитися про зустріч?».

У бібліотеці (гра-інсценізація)

У класі завчасно готується «бібліотечна поличка». На роль бібліотекаря обирається один з учнів, який любить читати та орієнтується у колі дитячої літератури, також обирається його помічник. Інші учні будуть виконувати роль відвідувачів бібліотеки. Учитель пропонує дітям пограти «В бібліотеку», уявивши себе бібліотекарем, помічником бібліотекаря та читачами. У процесі гри діти обирають цікаві книги для читання, консультуючись із бібліотекарем.

Характерною рисою сучасної методики розвитку зв'язного мовлення молодших школярів є навчання моделювання текстів-описів, розповідей, міркувань. Проте, слід зазначити, що, крім таких категоріальних ознак, як зв'язність, змістовність, логічність, структурна цілісність, адресність, прагматичність, з якими молодші школярі ознайомлюються практично, текстам властиве ще й інтонаційне оформлення, окремо для кожного типу й стилю своя. Інтонація відіграє важливу текстотворчу роль: формує і передає думку, організовує її структурно, надає виразності та емоційності. Виконуючи комунікативну функцію, інтонація є складовим елементом усного й писемного мовлення, засобом оформлення комунікативних типів і стилів мовлення. Тому ознайомлювати з роллю цієї специфічної структури, її одиницями, способами використання мовних одиниць залежно від завдань мовлення треба не тільки в межах речення, а й на рівні текстів усіх типів і стилів.

Удосконалення змісту роботи з розвитку усного мовлення вбачається в наданні розмовно-побутовому стилю такого ж статусу, як і художньому, науковому та діловому. На жаль, традиційно склалася думка, що цей стиль діти опановують ще в дошкільні роки, отже, немає й потреби в удосконаленні цього функціонально-стилістичного напрямку.

Проте спостереження й аналіз розмовно-побутового мовлення школярів свідчать про такі його істотні вади, як невміння враховувати адресата мовлення, незнання правил спілкування з дорослими, невміння користуватися жестами, мімікою, недодержання лексичних (використання вульгаризмів, жаргонізмів, діалектизмів) та інтонаційних норм (недоречна гучність, занадто швидкий темп, неправильне емоційне забарвлення). Тож дітям слід давати відомості про те, у якій ситуації варто послуговуватися розмовно-побутовим мовленням (кому його можна адресувати, з якою метою), про його інтонаційні особливості, допоміжні засоби стилю, особливості функціонування в ньому фонетичних, лексичних, морфологічних та синтаксичних одиниць. Лише на ґрунті цих знань формування вмінь і навичок продукувати діалоги як структурний різновид розмовно-побутового стилю буде ефективним.

Оскільки діалогічне мовлення може відбуватися в офіційних і неофіційних умовах, мати виразні ознаки текстуальності (бесіда з певної теми) або ж, навпаки, складатися з окремих реплік, не пов'язаних ні тематично, ні змістом (діалоги-репліки), вочевидь, є потреба акцентувати увагу молодших школярів на таких різновидах.

Висновки. Отже, опанування учнями початкових класів елементарних знань про форми й стилі мовлення під час продукування власних зв'язних висловлювань сприяє виробленню в них усвідомлених стилістичних умінь, що сприятиме підвищенню рівня культури мовлення в цілому та формуванню комунікативної компетентності.

Перспективою подальшого дослідження вбачаємо розроблення цілісної методики формування стилістичних умінь молодших школярів у контексті реалізації комунікативно-діяльнісного підходу навчання мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2011. – №7. С.1–18.
2. Крайнова Ж. Формування комунікативної компетентності молодших школярів на заняттях з рідної мови / Ж. Крайнова // Початкова школа. – 2003. – №11. – С. 24–26.
3. Пентилюк М.І. Робота з стилістики в 4-6 класах: Посібник для вчителів / М. І. Пентилюк. – К.: Рад. шк., 1984. – 136 с.
4. Програми для середньої загальноосвітньої школи: 1–4 класи. – К.: Початкова школа. – 2006. – 432 с.
5. Сугейко Л.Г. Наступність і перспективність формування стилістичних умінь в учнів початкових та 5 класів загальноосвітньої школи: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Сугейко Любов Григорівна. – Херсон, 2001. – 225 с.

РОЛЬ СТИЛИСТИЧЕСКИХ УМЕНИЙ В ФОРМИРОВАНИИ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В статье обосновывается значение работы по стилистике в начальной школе и приводятся методические рекомендации по формированию стилистических умений как важнейшего компонента коммуникативной компетенции младших школьников.

Ключевые слова: *стилистические умения, коммуникативная компетентность, функционально-стилистический подход, коммуникативно-деятельностный подход, младшие школьники.*

THE ROLE OF STYLISTIC SKILLS IN FORMING OF THE JUNIOR SCHOOLCHILDREN COMMUNICATIVE COMPETENCE

The article deals with the importance of the work in primary school stylistics and suggests methodical recommendations for stylistic skills forming as one of the important communicative competence of junior schoolchildren.

Key words: *stylistic skills, communicative competence, the functional and stylistic approach, communicative-active approach, junior schoolchildren.*